

Euroopan kieliatlaksen ensimmäiset vihkot

Atlas linguarum Europae. Volume I. Cartes, premier fascicule, 21 karttaa, 1983, deuxième fascicule, 12 karttaa, 1986. Commentaires, premier fascicule, 177 s., 1983, deuxième fascicule, 230 s., 1986. Van Gorcum, Assen – Maastricht.

Koko Euroopan kattavan kieliatlaksen idea ei ole uusi. Jo 1929 sitä ehdotti W. Pessler, ja 1936 R. Jakobson ja muut fonologit esittivät Euroopan fonologisen kartaston laatimista. Toinen maailmansota kuitenkin esti aikeen. Sodan jälkeen keskustelu virisi uudelleen. Eri tahoilla syntyi ajatuksia laaja-alaisesta, useita kieliä ja jopa kielikuntia käsittävästä kartastosta. Lopulta idea lähti etene-mään kohti toteutusta Mario Alinein toisessa kansainvälisessä yleisen dialektologian kongressissa Marburgissa 1965 esittämän aloitteen pohjalta. Ratkaisevaa osaa hankkeen käynnistämisessä näyttelivät Alinei, Italian kielen ja kirjallisuuden instituutin johtaja Utrechtin yliopistosta, A. Weijnen, dialektologian ja onomastiikan tutkimuskeskuksen johtaja Nijmegenin katolisesta yliopistosta, ja Ludwig Erich Schmitt, Marburgin yliopiston yhteydessä toimivan saksan kielen tutkimuslaitoksen johtaja.

Melkoinen organisaatio ALE:n ympärille on kehkeytynytkin. On neljäntäkymmentä jäsentä käsittävä toimituskunta, sihteeristö, 41 kansallista komiteaa, joissa yhteensä kolmisensataa jäsentä, seitsemän kieliryhmäosastoa, indoeurooppalainen komitea, koordinaatiokomitea ja »suojelijoiden» komitea. Hank-

keen johdossa eli kartaston pohjaorganisaation luoja ja ensimmäisenä päätoimittajana oli Weijnen; hänen väistytyään työtä johtaa Alinei. Suomea toimituskunnassa on edustanut Terho Itkonen, joka on ollut toimituskunnan varapuheenjohtaja, sekä toisesta nidoksesta alkaen myös Jorma Koivulehto. Itkonen, Boris Serebrennikov ja László Deme ovat muodostaneet uralilaisten kielten osaston. Suomen kansalliseen komiteaan on kuulunut atlaksen Suomen osuuden toimittajan Itkosen ohella kahdeksan meikäläistä dialektologia sekä sihteerinä viimeksi Leena Sarvas. Aineiston asiantuntevien poimijoiden osuus jää tämänluonteisessa hankkeessa helposti taka-alalle. On siksi ehkä aihetta todeta, että arkisto- ja osin kirjallisuuspoimintaa suomen murteista on kymmenkunnan vuoden ajan tehnyt varsinkin Merja Sorsakivi, hänen ohellaan aluksi myös Riitta Matilainen (nyk. Herland) ja hänen jälkeensä Leena Sarvas. Suomenruotsia on Ruotsin komiteassa edustanut Carl-Eric Thors. Suuri hanke on vaatinut tuekseen myös lukuisia kielitieteellisiä laitoksia ja niiden suomaa mahdollisuuksia eri maissa. Esim. meillä kieliatlaksen on ottanut siipiensä suojiin Kotimaisten kielten tutkimuskeskus.

Jo ennen tässä tarkasteltavia kartastoja ja niiden selityksiä ALE:n toimituskunta on julkaissut erillisinä nidoksina laajan johdannon (*Atlas linguarum Europae: Introduction*, 247 s.) 1975 sekä kaksi luetteloa kartaston aineiston kokoamisessa käytettävistä kyselyistä (*Premier questionnaire*, 128 s., ja *Second questionnaire*, 216 s.) 1976 ja 1979. Nämä nidokset ovat hyödyllisiä sille, joka

haluaa perehtyä kartastohankkeen taustoihin ja alkuperäisiin suunnitelmiin. Kartaston käyttäjä ei niitä välttämättä tarvitse, mutta joihinkin kysymyksiin niistä voi löytää vastauksen.

Kyselyluetteloista saa käsityksen siitä, kuinka valtaviiin tavoitteisiin ALE tähtää. Ensimmäinen nidos käsittää 546 sanastokysymystä, toinen 55 kysymystä syntaksin, 87 kysymystä morfologian ja 32 kysymystä fonologian alalta sekä vielä suuren määrän leksikologisia kysymyksiä. Tähän mennessä ilmestyneiden kahden ensimmäisen karttaviihkon 28 levikkikarttaa kattavat vasta 21 kysymystä. Edessä on vielä valtava urakka, vaikka kaikkia kysymyksiä ei otettaisi-kaan käsiteltäviksi.

Kartat ja kommentaarit on siis julkaistu eri nidoksina. Kommentaarit mahtuvat tavallisen kokosiin kirjoihin, mutta karttanidokset ovat 38×48 cm:n kokoa. Mittakaavaan 1 : 10 milj. piirretyt kartat on painettu 72×48 cm:n suuruisille sivuille, jotka on taitettu kahtia. Reunassa on tilaa legendallekin, joskin monesti on täytynyt ottaa avuksi edellisen sivun kääntöpuoli tai peräti eri lehti. Ensimmäinen selitysnidos sisältää tietoja ALE:n organisaatiosta, Alinein kirjoittaman laajan johdannon, lyhenneluettelot, luettelot karttapisteistä, foneettisen transkription ja ei-latinalaisten aakkosten translitteroinnin avaimet, Wolfgang Putschken ja Robert Neumannin selonteon ALE:n käyttämästä automaattisesta kartoitusjärjestelmästä, varsinaiset eri karttojen kommentaarit ja bibliografian. Toinen nidos jäsenyyty suunnilleen samalla tavoin. Paljon tilaa on jouduttu omistamaan niille periaatteellisille ja teknisille muutoksille, joita toimituskunta on tehnyt ensimmäisen nidoksen ilmestyttyä.

Kartat on laadittu tietokoneella saksan kielen tutkimuslaitoksen lingvistisen informatiikan osastossa Marburgissa, ja pohjakartan on laatinut Frankfurt am Mainissa toimiva sovelletun geodesian laitos. Käytössä on neljä väriä. Invariantti tausta on osoitettu neutraalilla sini-

harmaalla (rajat, vesistöt ja suurimmat kaupungit) ja himmeän keltaisella (1000 m:ä korkeammat vuoret). Tästä erottuvat selvästi punaiset karttapisteiden numero- ja kirjaintunnukset sekä mustat esitettävän kieliaineksen symbolit.

Karttapisteitä on yhteensä n. 2 500, ja ne jakautuvat 21 kieliryhmän kesken. Kieliryhmät ovat abhaasilais-adygeilainen (eli abhaasilais-tšerkessiläinen), albania, arabialainen, balttilainen, baski, kelttiläinen, itämerensuomalainen, germaaninen, kreikka, iranilainen, lappi, mongolilainen, naho-dagestanilainen, permiläinen, romaaniin, samojedilainen, slaavilainen, turkkilainen, ugrilainen, volgalainen ja mustalainen. Mordva ja tšeremissi on siis taas kerran yhdistetty etiketin »volgalainen» alle, ikään kuin kyseessä olisi romaanisen tai ugrilaisen ryhmän kaltainen geneettisesti lähisukuisten kielten liitto. Olisi parempi ainakin kielitieteessä luopua käsitteestä »volgalainen» kokonaan, kun kerran mordvan ja tšeremissin välillä ei ole voitu osoittaa sen lähempää sukulaisuutta kuin esim. suomen ja tšeremissin. Itse asiassahan mordva on lähempänä itämerensuomea ja lappia kuin tšeremissi.

Jo tuo kieliryhmien runsaus osoittaa Euroopan kielten ja kulttuurien rikkautta. Vielä ilmeisemmäksi asia tulee, kun otetaan huomioon, että nämä ryhmät edustavat kahdeksaa kielikuntaa (tai kuutta fylumia: altailainen, baski, kaukasialainen, indoeurooppalainen, seemiläinen ja uralilainen). Sen sijaan ALE — kuvaavaa kyllä — ei mitenkään pyri korostamaan, mitä kieliä tai kuinka monta kieltä sen piiriin kuuluu. Maantieteellisestä näkökulmasta katsoen useimmat Euroopan kielirajat osoittautuvatkin fiktioiksi. Todellisuutta ovat murteiden jatkumot.

ALE:n karttapisteiden verkkoa ei ole voitu muodostaa yhdenmukaisin perustein. Kunkin maan olot, murteentutkimuksen traditiot ja käytettävissä olleet resurssit ovat säädelleet verkon rakennetta. Joissakin tapauksissa on voitu

Kirjallisuutta

käyttää julkaistuja lähteitä tai arkistoja, joissakin tapauksissa taas on pitänyt kerätä uutta aineistoa kentältä. Periaatteena on, että tiheimmillään karttapisteitä on yksi 2 000 km²:ä kohti, mutta monilla alueilla verkko jää huomattavasti harvemmaksi. Kaikkein tihein ja säännöllisin on Ranskan pisteverkko, yhteensä 322 pistettä eli yksi piste 1 711 km²:ä kohti. Ranskalaiset ovat voineet hyödyntää Ranskan eri murreatlasten aineistoa ja niiden tiheää keruuverkkoa. Harvimmassa pisteitä on venäjän puhuma-alueella, yhteensä vain 78. Myös muut slaavilaiset kielet ovat saaneet melko harvan pisteverkon. Tämä johtuu tekeillä olevan slaavilaisten kielten kartaston aineiston ja melko harvan pisteverkon käyttämisestä sellaisenaan myös ALE:ssa. Itä-Kaukasiassa naho-dagestanilaisia kieliä ja murteita on niin paljon, että niitä kaikkia ei ole voitu ottaa mukaan. Suomessa on käytetty kaksoisjärjestelmää: jos koko kielialueella on yksi ja sama sana ilman odotuksenvastaisia muoto- tai äännetoisintoja, on tyydytty 23 pisteen verkkoon; hiukankin runsaammin varioivissa tapauksissa on otettu käyttöön 134 lisäpistettä. Lisäksi suomella on 3 pistettä Norjassa, 10 pistettä Ruotsissa ja 5 pistettä Neuvostoliitossa (Inkerissä). Suomen ja Ruotsin tapaisissa maissa, joissa asutus on levinnyt epätasaisesti, pistetiheys seuraa väestötiheyttä. Mustalaiskieli on saanut kuusi pistettä. Niitä ei kuitenkaan ole voitu sijoittaa maantieteellisesti, vaan ne ovat yhtenä ryhmänä kartan oikeassa alalaidassa.

Uralilaiset kielet näyttävät saaneen pisteitä kutakuinkin kohtuullisesti paitsi Romanian unkaria, jonka paria miljoonaa puhujaa ja lukuisia murteita edustaa vain kolme pistettä. Toista äärimmäisyyttä edustavat liivin ja vatjan rippeet, jotka molemmat ovat saaneet kaksi pistettä. Unkarissa unkarilla on 40 pistettä, Tšekkoslovakiassa ja Jugoslaviassa kummassakin vain yksi piste ja Ukrainassa 4. Virolla on 28 pistettä, karjalalla

24, vepsällä 6, inkerillä 3, lapilla Suomessa 5, Norjassa 15, Ruotsissa 14 ja Neuvostoliitossa 5, mokšamordvalla 14, erzamordvalla 22, tšeremissillä 13, komisyriäänillä 16, permjakilla 7, votjakilla 21 ja jurakilla 3. Itäpermjakille eli komijažvalle (n. 4 000 puhujaa) ei näytä lienneen yhtään pistettä. Kukin valtio uralilaisten kuten muidenkin kielten alalla vastaa omien pisteidensä aineistosta. Ruotsin ja Norjan suomalaismurteiden tiedot ovat kuitenkin Suomesta käsin saatuja, enimmäkseen prof. Heikki Paunosen kenttätöyllä keräämiä.

Irlannin kelttiläistä materiaalia toimitus ei ole saanut, mutta toivoo voitavansa täyttää aukot myöhemmin.

Melkoisia ongelmia toimitukselle ovat aiheuttaneet Euroopan historian luke mattomat muuttoliikkeet ja väestönsiirrot. Minkä ajan kielitilannetta halutaan kuvata? ALE pyrkii esittämään nyky-Eurooppaa, mutta täysin johdonmukaisesti se ei ole tätä periaatetta voinut toteuttaa. Niinpä kaakossa Krimin ja Uraljoen välinen kaista on jäänyt tyhjäksi sen vuoksi, että Slaavilaisten kielten kartasto, johon myös ALE:n enin slaavilainen aineisto perustuu, ei ota huomioon sellaisia venäjän murteita, joita ei puhuttu jo ennen 1600-lukua. Samoin merkitsemättä jäävät Hollannin mereltä vallatut polderit. Sen sijaan Kreikassa eräät myöhäisetkin muuttoliikkeet on otettu huomioon, kuten myös toisen maailmansodan jälkeinen asutus Puolassa. Valitettavasti eivät samanlaisia kohtaloita kokeneet Suomen luovutettujen alueiden suomalais- ja karjalaismurteet ole saaneet paikkaansa kartastossa. Niiden alueet ovat jääneet kartalla aivan valkoisiksi.

Karttojen yhteyteen painetut legendat ovat pitkiä. Erilaisia karttamerkkejä voi olla 70–80 yhtä karttaa kohti. Merkit on piirretty siten, että etymologisesti yhteen kuuluvien sanojen merkit on muodostettu samasta perusmerkistä. Tämä lisää havainnollisuutta samoin kuin se, että merkit on legendassa numeroitu de-

simaalisysteemillä, jossa ensimmäinen numero erottaa toisistaan etymologiset pesyeet, toinen saman pesyeen muotovariantit (joskus myös keskeiset äännevariantit) ja kolmas lähinnä ennustamattomat äännevariantit.

Joskus erilaisia sanatietoja voi olla sangen runsaasti, jopa yli 200 yhtä karttaa kohti. Karttamerkit eivät silloin enää riitä ilmaisemaan kaikkia variantteja. Kun merkit loppuvat, otetaan käyttöön kirjaimet ja numerot tai – yksittäisten tietojen ollessa kyseessä – pelkät karttapisteet, joiden numerot ilmoitetaan legendassa.

Kun Euroopassa on hyvin erilaisia kieliä, erilaisia ortografioita ja erilaisia transkriptiooperinteitä, ei ole ihme, että yhtenäisen esitystavan löytäminen on tuottanut ALE:n toimitukselle runsaasti päänvaivaa. Niistä kielistä, joiden ortografia perustuu latinalaiseen kirjaimistoon, sanat esitetään yleensä kirjakielen mukaisessa asussa, joka tällöin kattaa myös vähäiset murrevariantit, jos ne ovat äänteellisesti säännöllisiä. Vain jos tällainen normitettu asu ei syystä tai toisesta anna riittävästi informaatiota jonkin murren äänneasusta, turvaututaan näissä kielissä foneettiseen transkriptioon. Muita kirjaimistoja (lähinnä tulevat kysymykseen kyrillinen, kreikkalainen ja arabialainen aakkosto) käyttävien kielten sanat on translitteroitu latinalaisiksi tai ilmaistu foneettisella transkriptiolla. Transkriptiojärjestelmä muistuttaa kansainvälistä (IPA:n) foneettista kirjoitussysteemiä. Sitä on kuitenkin jonkin verran täydennetty ja muokattu, ja näin on oikeastaan saatu ALE:n oma transkriptiojärjestelmä. Kirjoitustavan yhdenmukaistamispyrkimyksestä huolimatta legendojen ja selitysten teksti jättää vielä monin paikoin kirjavan vaikutelman, näin esim. uralilaisten kielten osalta. Niinpä itämerensuomalaisten kielten aineisto esitetään kirjakielistä tai keskeisten murren kirjoitustavalla, lapista näkee käytettävän sekaisin mur-

resanakirjojen (Nielsenin, tämän puuttuessa jonkin muun) hakuasuja ja foneettisia asuja, unkaria kirjoitetaan aina ortografian mukaisesti, mutta muita sukkeliä – ilmeisesti karkeistusvirheiden pelosta – miltei yksinomaan foneettisesti.

On luonnollista, että kun on kyseessä näin laaja kansainvälinen hanke, jonalaisesta ei juuri ole aiempaa kokemusta, toimitusperiaatteita on jouduttu tarkistamaan työn kestäessä. Myös toimituskunnassa ja toimituksen organisaatiossa on tapahtunut muutoksia. Muutokset näkyvät jo ensimmäisen ja toisen karttanidoksen välillä pieninä eroina. Karttapisteiden määrää on katsottu aiheelliseksi lisätä useassa maassa, kaikkein tuntuvimmin Italiassa, jonka pisteverkko murteiden määrään ja eroihin nähden onkin ensimmäisessä nidoksessa liian harva. Pistemäärää on siellä nostettu 77:stä 176:een. Pohjakarttaankin on tehty pieniä korjauksia. Transkriptiota ja translitterointijärjestelmää on hieman tarkistettu. Lisäksi on tehty lukuisia muita muutoksia, esim. esitysjärjestyksessä ja lyhenteissä.

Vain osa työtä varten kerätystä aineistosta pääsee painettuihin karttoihin saakka, mutta raakamateriaali on tarkoitus julkaista vielä erikseen. Tämä tekee mahdolliseksi jopa sen, että halukkaat voivat piirrellä omia vaihtoehtoisia tulkintojaan. Sitä varten luvataan painattaa tyhjiä karttalehtiä, jollainen on malliksi liitettykin molempiin karttavihkoihin.

Ensimmäiseen karttavihkoon sisältyy pohjakartta ja seuraavien käsitteiden ilmaisemista kuvaavat kartat: aurinko, kuu, sumu, pilvi, tuuli, sateenkaari (4 karttaa), rae, lumi, lätäkkö (2 karttaa), lampi, järvi, meri, joki ja heinäsiirikka (2 karttaa). Näistä 19 kartasta 14 on onomasiologiaa, ts. ne kertovat, mikä sana kutakin käsitteä missäkin päin Eurooppaa ilmaisee. Loput viisi karttaa taas kertovat kyseisten sanojen semanttisesta motivaatiosta. Voi esim. tarkastella,

missä 'heinäsirkkaa' tarkoittava sana on muodostettu 'hyppäämistä' merkitsevää sanasta, kuten ranskan *sauterelle*, missä taas 'hyppäämistä' ja 'ruohoa' merkitsevistä sanoista, kuten englannin *grasshopper* jne. Motivaatiokarttoja on tehty paitsi heinäsiirkasta myös sateenkaaresta.

Toisessa karttavihkossa on pohjakartan ja kieliryhmien levikkiä osoittavan kartan lisäksi jääpuikkoa, kukkaa, oksaa, koivua, haapaa, päärynää, katajaa ja kärppää (sen ohella myös lumikkoa ja muitakin Mustela-suvun lajeja) tarkoittavat kartat. Oksasta on kaksi karttaa, toinen motivaatiokartta, toinen onomasiologinen. Jääpuikkoa ja kärppää koskevat kartat esittävät motivaatioita, muut kartat ovat onomasiologisia.

Vertailu ensimmäiseen kyselyluetteloon osoittaa, että aiheita ei ole lähdetty kartoittamaan luettelon mukaisessa systemaattisessa järjestyksessä vaan eri aihepiireistä joitakin kiintoisia kohteita valiten. Jotkin aihekokonaisuudet, kuten vesi ja sen esiintymismuodot sekä kasvit, ovat kuitenkin olleet selvästi etualalla.

Kartat antavat hyvän yleiskuvan esittämiensä ilmiöiden levinnästä, mutta vasta kommentaarien avulla ne saadaan elämään. Kommentaareja ovat kirjoittaneet G. Tuailon (aurinko, lumi), D. Brozović (kuu), Terho Itkonen (sumu, pilvi), A. Weijnen (tuuli, kukka), Weijnen ja Joep Kruijsen (oksa), Kruijsen ja I. Stan (meri), Mario Alinei (sateenkaari, kärppä), João Saramago ja Gabriela Vitorino (rae), Ellen Mooijman (lätäkkö, lampi, kataja), Nataša Z. Donadze (järvi), B. A. Serebrennikov (joki), R. I. Avanesov, V. V. Ivanov ja Donadze (heinäsirkka), J. Petr (jääpuikko), M. Szymczakin johtama ryhmä (koivu), Rita Caprini (haapa) ja B. Kálmán (päärynä).

Kommentaarit ovat vaihtelevan pituisia artikkeleita, joista kirjoittajat vastaaivat nimellään. Ne sisältävät täydennyksiä ja selityksiä karttojen ja legendojen tiivistetylle informaatiolle, tietoja sano-

jen etymologiasta, äänteellisestä ja semanttisesta kehityksestä ja variaatiosta. Ne eivät ole mitenkään yhteen kaavaan valettuja, vaan vaihtelevat paitsi laajuudeltaan myös esitystavaltaan käsiteltävän aiheen ja myös kirjoittajansa mukaan. Suppeimmat niistä ovat 5-sivuisia, ylivoimaisesti laajin taas on Alinein laatumia 80-sivuinen perusteellinen tutkielma kärpän nimityksistä. Onomasiologisten karttojen kommentaattorit ovat yleensä selvinneet vähemmällä, kun taas motivaatiokartoista jo aineiston runsaus ja monenlaisuus on vaatinut kirjoittamaan pitempiä esityksiä. Niinpä esim. Kruijsenin merestä ja Serebrennikovin joesta kirjoittamat kommentaarit ovat hyvin lakonisia mutta silti riittäviä.

Hyvän esimerkin motivaatiokartan kommentaareista taas tarjoaa Alinei sateenkaaren ja kärpän nimityksiä käsittelevissä artikkeleissaan, jotka samalla ovat koko sarjan kiehtovimpia. Näistä aiheistahan on olemassa jo ennestäänkin laaja kirjallisuus. Alineilta itseltään on ilmestymässä monografia sateenkaaren nimityksistä Euroopan murteissa. Huomaa, että sateenkaarta koskevaan tiiviiseen, osittain luettelomaiseen 34-sivuisen kommentaariartikkeliin on yritetty mahduttaa kaikki olennainen suuresta tietomäärästä. Suurin osa sadoista sateenkaaren nimityksistä on yhdyssanoja ja sellaisina semanttisesti läpinäkyviä. Näiden sanojen motivaation tarkastelu tarjoaa mielenkiintoisen näkökulman eurooppalaisen ihmisen tapaan hahmottaa ympäristönsä ilmiöitä. Useimmiten sateenkaaren muoto on antanut motiivin yhdyssanan perusosalle: se merkitsee tavallisimmin 'kaarta', kuten suomessakin on laita. Mutta kielittäin perusosana esiintyy myös esim. 'vyötä' tai muuta vaatekappaletta, 'sädekehää', 'rengasta' tai jotakin muuta pyöreää, jotakin asetta tai työkalua, 'vartta', 'kädensijaa', 'istuinta', 'siltaa', 'sädettä', 'jälkeä', 'merkkiä' tai jotakin kasvia merkitsevää sana. Parhaiten assosiaatioiden kirjo tulee näkyviin määräteosassa. Luontopohjaisten

'sateenkaarten', 'vesikaarten', 'taivaankaarten' ja 'ukkoskaarten' lisäksi esiintyy sellaisia mytologispohjaisia nimityksiä kuin 'juova kaari', 'delfiinikaari', 'vanhan naisen kaari', 'Pyhän Mikaelin kaari', 'Iriksen kaari', 'Herran kaari', 'Jumalan kaari', 'Allahin kaari', 'nunnan kaari', 'paratiisikaari', 'jättiläisen kaari'. Tyyppien maantieteellisestä jakaumasta voi tehdä lukuisia kiintoisia havaintoja. Niinpä luontopohjaisten nimitysten levikki ulottuu sangen yhtenäisenä Suomesta germaanisten kielten alueen yli Ranskaan, kun taas antropomorfiset ja mytologispohjaiset nimitykset ryhmittyvät enimmäkseen tämän alueen ulkopuolelle Etelä- ja Itä-Eurooppaan. Jakauman selitykseksi Alinei esittää kahta vaihtoehtoista hypoteesia, »ilmastollista» ja »kulttuurista». »Ilmastohypoteesin» mukaan luontopohjaisia nimityksiä suositaan alueella, joilla sataa myös kesällä ja joilla sadetta ei erityisesti toivota. »Kulttuurihypoteesin» mukaan taas mytologinen aines puuttuu alueelta, joka on varhimminkin teollistunut ja jossa moderni kulttuuri on hävittänyt kansanperinteen ja muut varhempien kulttuurien jäänteet. Tähän voi huomauttaa, että ainakin Suomen kuuluminen valtaosaltaan luontopohjaisten nimitysten piiriin, on ilmeisessä ristiriidassa »kulttuurihypoteesin» kanssa. Silti Alinei on varmaan oikeassa korostaessaan mytologispohjaisten nimitysten vanhemmuutta. Hän erottaa niissä vielä kolme eri-ikäistä kerrostumaa: zoomorfinen, antropomorfinen ja kristillis-islamalainen. Esim. sellaiset nimitykset kuin 'juoja', 'juova kaari' ja 'veden juoja' näyttävät liittyvän laajalti levinneisiin ikivanhoihin uskomuksiin, joiden mukaan sateenkaari on käsitetty jättiläismäiseksi vettä juovaksi käärmeeksi tai muuksi eläimeksi. — Vielä syvemmälle uskomusten, myyttien ja tabujen maailmaan johtavat karpän nimitykset.

Joskus karttatiedot voivat houkutella melko hurjiinkin hypoteeseihin. Niinpä Tuailon lumen nimityksiä koskevassa

sinänsä asiallisessa kommentaarissaan ei malta olla rinnastamatta oksitanian (eli provensaalin) [ʃ'iro] ja nenetsin [sɪr'a] -sanoja eikä vetämättä esiin joskus esitettyjä, vanhentuneisiin rotuteorioihin perustuvia kuvitelmia alppiroduin ja »altilaisen» rodun sukulaisuudesta ja Ranskan sanaston esikelttiläisen substraatin »uralaltaisuudesta» (Commentaires I s. 92–93).

Kaiken kaikkiaan Euroopan kieliatlaksen tähän mennessä ilmestyneet niteet kommentaareineen ovat mahtava ja ainutlaatuinen tietopaketti. Ne ovat pitkälle jalostettu aineskokoelma, jonka pohjalta avautuu mahdollisuus jatkotutkimuksiin, mutta sisältävät myös itsessään perusteellisen ja hyvin suunnitellun tutkimuksen tuloksia, jotka avartavat suuresti käsityksiämme Euroopan kielistä. Niitä seläilemällä voi aivan elämyksellisesti kokea, kuinka rikas ja monimuotoinen maanosamme vieläkin on niin kieltensä kuin kulttuuriensa puolesta. Niistä näkyvät myös kielten ja kansojen välisten vuorovaikutusten historialliset ja esihistorialliset kerrostumat, ja ne zoomaavat silmiemme eteen vuosituhansien takaisia yksityiskohtia kielemme, ajattelumme ja maailmankuvamme juurista. Ne antavat kuitenkin vasta kalpean aavistuksen siitä, mitä on tulossa, jos hanke saa edistyä suunnitelmien mukaan. Nyt meillä on jo detaljeja, kokonaisuus alkaa hahmottua vasta sitten, kun laajahkoja käsittekköitä on kartoitettu ja kun käytettävissä on karttoja myös keskeisistä syntaktisista ja fonologisista parametreista.

ALE:n tulevaisuus ei kuitenkaan näytä aivan mutkattomalta. Paitsi että laajan kansainvälisen organisaation koossapitäminen ja eri toimintapisteiden välinen koordinointi vaativat jo sinänsä jatkuvaa ponnistelua, kuuluu hankkeella olevan myös rahoitusongelmia. On syytä toivoa, että Euroopan maiden tiedevaroista päättävillä elimillä olisi riittävästi kaukonäköisyyttä ja ymmärrystä tämän lingvistisen suurhankkeen rahoituksen

turvaamiseksi loppuun saakka. Oikeastaan edes tähänastisten resurssien jatkuvuus ei riitä takaamaan hankkeen kaikinpuolista onnistumista. Vaikka kaikkia suunniteltuja aiheita ei vietäisikään kartoille, on helppo laskea, että ALE:n lopulliseksi laajuudeksi voisi tulla 40–50 tähänastisten karttanidosten suuruista nidosta ynnä vastaavat kommentaarikirjat. Jos tahti olisi tähänastinen, saataisiin yksi karttavihko ja yksi kommentaarikirja keskimäärin joka kolmas vuosi. Koko sarjan valmistuminen kestäisi 120–150 vuotta. Se on aivan liian pitkä aika niin tieteelliseltä kuin organisatoriseltakin kannalta. Ei olisi mitään mahdollisuutta säilyttää lingvistisiä ja toimitusperiaatteita ja esitystekniikkaa samana halki vuosikymmenten, tai sitten tieteen ja tekniikan kehitys jättäisi koko hankkeen kauas jälkeensä ja ALE olisi auttamattomasti vanhentunut jo syntyessään. Tuskinpa Euroopassakaan on 2100-luvulla sama kuin nyt. Niinpä työn edistymistä olisi tuntuvasti nopeutettava. Pari nidosta vuodessa olisi sellainen tahti, joka voisi taata hankkeen ajallisen kiinteyden. Tähän voitaisiin päästä vain lisäämällä resursseja 5–6-kertaiseksi nykyisestään. Ja se lienee utopiaa.

Kuitenkin ALE:n tapaisia hankkeita kielitieteessä juuri nyt kaivataan. Maaliskuun alun humanistipäivillä Helsingissä pitämässään esitelmässä akateemikko Georg Henrik von Wright arvioi, että eräät kielitieteen alat ovat voimakkaasti spekulatiivisia ja »filosofisesti rasitettuja» (julkaistu Helsingin Sanomissa 7. 3. 1987 s. 33). Onkin helppo havaita, että viime vuosikymmenien nopea teoreettinen kehitys on tullut tietyillä kielitieteen aloilla — ehkä muillakin kuin von Wrightin tarkoittamilla — pisteeseen, josta eteenpäin voi auttaa vain empiirisesti saatu tieto. Tämä koskee erityisesti kielellisiä universaaleja, ja niiden tuntemus taas on koko kielitieteen edistymisen kannalta avainasemassa. Onhan kysymys siitä, mikä inhimillisessä kielessä on välttämätöntä, mikä mahdollista ja

mikä mahdotonta. Jotta opittaisiin tuntemaan kieltä, on siis hankittava tietoja kielistä. Maailemanlaajuisen kielitypologisen perusselvityksen esteenä taas nähdään se, ettei toistaiseksi ole löydetty täysin yksiselitteistä, kaikkiin kieliin sopevaa analyysimenetelmää. Ollaan kehässä: universaali kieliteoria ei edisty, koska käytettävissä ei ole hyvin järjestettyä universaaliarkistoa, ja universaaliarkistoa ei synny, koska kieliteoria ei ole vielä riittävän kehittyneet sen luomiseen. Ainoa tapa murtaa kehä on aloittaa rajallisesta alueesta, josta on jo olemassa työstettyä aineistoa, ja kokemuksen karttuessa laajentaa sitä. Mielestäni Atlas linguarum Europae on rohkaiseva askel kohti reaali pohjaista kielten ja kielien tuntemusta. Se antaa myös arvokasta kokemusta kansainvälisestä yhteistyöstä, jota lingvisteillä valitettavasti näihin saakka on ollut aivan liian vähän.

MIKKO KORHONEN